

KÖBLÖS JÓZSEF

Törvényalkotási folyamat a pápai kollégiumban a XVIII. század végéig

KÉTEZERHÁROM TAVASZÁT ÍRTUK, mikor kollégáimmal nekifogtunk a pápai kollégiumi diáknévsor összeállításának. Azt hittük, egyszerű dolgunk lesz. Menet közben, a források értelmezése során azonban számos olyan tisztázatlan részproblémával, megválaszolatlanul maradt kérdéssel kellett szembesülnünk, melyekről korábban azt hittük, hogy a szakirodalom már régen megoldotta. Ehelyett a valóság az, hogy bizonyos sztereotíp formulák használatával pusztán könnyedén átlépett felettük. Hogy csak jelzésszerűen vessek fel három problémakört: feltáratlan volt a pápai kollégium XVIII. század eleji tagolódása, nem kielégítően lett feltárva 1752-től 1783-ig tartó adásztelvi korszaka, és nyitott kérdések maradtak az 1797 előtti kollégiumi törvények keletkezésével kapcsolatban is. Mivel mindezek megválaszolása szétfeszítette volna a bevezető tanulmány kereteit, még a kötet megjelenése előtt az *Acta Papensia* hasábjain három rész tanulmányban kerestünk megoldást a felmerült problémákra.¹

Mostani előadásomban egy olyan témáról szeretnék beszélni, mellyel ott csak érintőlegesen foglalkoztam: nevezetesen rekonstruálni próbálom az iskolatörvények megalkotásának folyamatát, melyhez egy eddig még figyelmen kívül hagyott forráscsoportot használtam fel: azokat a XVIII. század folyamán készített törvénykiegészítéseket, melyek az I. kollégiumi törvénykönyv rendelkezéseit igazították hozzá a megváltozott helyzethez.²

A törvénykönyv minden kollégium belső életének meghatározó alapkokumentuma, legfontosabb szabályzó eszköze. Miután hazai kollégiumaink Trotzendorf goldbergi és Sturm strassburgi iskoláinak mintájára a diákokat is bevonták az oktatásba és a tanintézmény igazgatásába, az összes intéz-

¹ KÖBLÖS 2004a. KÖBLÖS 2004b. KÖBLÖS–KRÁNTZ 2005.

² Ezek a pápai református egyházközség két legkorábbi presbitériumi jegyzőkönyvében maradtak fenn. PREI. Pápai I. sz. jkv. 26–27., 28–31., 38–40., 67., 72–74., 109–117. Pápai II. sz. jkv. 78–79., 89–90., 100–102. Pár adatukat felhasználtuk a bevezető tanulmány elkészítésénél, de ott korántsem aknáztunk ki minden bennük rejlő lehetőséget. KÖBLÖS 2006. 29–30. (43. sz. jegyzet), 34–35. (62. sz. jegyzet), 38. (86–88. sz. jegyzet), 39 (95. sz. jegyzet).

mény előbb-utóbb összeállította saját iskolatörvényeit, legfőképpen a wittenbergi, majd a heidelbergi egyetem hasonló dokumentumait felhasználva. A pápai a maga 1585-ös évszámával hazánkban a legelső között van,³ hiszen az első debreceni törvénykönyv valamikor 1584–1588 között,⁴ az első sárospataki 1588–1592 között,⁵ a gyulafehérvári is az 1580-as években⁶ keletkezett. A többi kollégium legkorábbi iskolatörvénye már mind a XVII. század terméke.

Ugyan vannak időtálló, évszázadokon változatlanul átnyúló oktatási, nevelési alapelvek, de a tananyag, az oktatás szervezete, a korszellem, az életmód, a viselkedési, ruhaviseleti és fegyelmzési szokások állandóan változnak, aminek következtében a törvények egy része folyamatosan javításra, módosításra, átdolgozásra szorul. Szinte mindegyik kollégium esetében megfigyelhető az a folyamat, hogy pótlásokat, kiegészítéseket fűztek a törvénykönyv egyes passzusaihoz. Ezeket először a törvénykönyv szövege után jegyezték le, majd a törvénykönyv újabb másolásakor beépítették a korábbi szövegbe. Ha az idők folyamán túl sok ilyen kiegészítés született, az már szétfeszítette volna a korábbi törvénykönyv egységes szerkezetét, megbonthatta volna kompakt szövegét, ilyenkor ért meg az idő arra, hogy új törvénykönyvet készítsenek. Ebbe természetesen sokszor átvették a korábbi törvények bevált, használható részeit is, amire sokszor utaltak is az új szövegben.⁷

Ez a folyamat szinte vegytiszta formában zajlott le a debreceni és a sárospataki kollégium esetében. A gyulafehérvár–nagyenyedi és a sárospatak–gyulafehérvár–marosvásárhelyi tanintézményeknél a helyzetet tovább színezte a székhelyváltás is. Ismét más variáns volt a nagybányai iskola, ahol a folyamat nem mehetett végig, mert megakasztotta az intézmény visszaminősítése.⁸

Most lássuk közelebbről a mi iskolánk esetét!

Az 1585-ben megfogalmazott első pápai kollégiumi törvénykönyv szövegét csak egy 1728–1729-ben másolt kötet őrizte meg. Ráadásul a törvények tartalmi elemzése már korábban egyértelműen kiderítette, hogy ez az 1720-as évek végén keletkezett szöveg későbbi, tehát 1585 és 1728 között keletke-

³ RÚZSÁS 1981. 15.

⁴ BARCZA 1988. 16. RÚZSÁS 1981. 15.

⁵ BÉKEFI 1899. 6–7. MAKKAI 1981. 25–26. RÚZSÁS 1981. 15.

⁶ VÁRÓ 1903. 98.

⁷ RÚZSÁS 1981. 15.

⁸ Ezekre most nem térek ki részletesen, mindezt majd olvashatják tervezett törvénykiadásunk bevezető tanulmányában. (Lásd jelen előadásom utolsó bekezdését!)

zett kiegészítéseket is magában foglal. Ezek egy részét folyamatos sorszámozással beépítették a szövegbe, másik részét utólag illesztették hozzá annak pontos megjelölésével, hogy melyik eredeti törvényhez tartozik.⁹

Az első csoportot, a folytatólagosan sorszámozott kiegészítéseket a közönséges részben a 21–24. számot viselő törvények képezik. A 20. törvény ugyanis az *ad extremum*, magyarul *végül* kifejezéssel kezdődik, mely jelzi, hogy 1585-ben ez volt az utolsó pont. A 21. és 23. törvény szövege magában nem árulkodik későbbi keletkezéséről, a 22. törvény azonban lehetővé tesz egy viszonylagos időbeli behatárolást.¹⁰ Ez a pont ugyanis felsorol hét, tankönyvként használt nyomtatott munkát, melyeket a poétáknak és a rétoroknak kellett beszerezniük,¹¹ ezek kiadási éve alapján pedig legalább egy *terminus ante quem*-et meghatározhatunk.

A hét könyv közül keltezés szempontjából legkevésbé a görög nyelvű Újszövetség, illetve két klasszikus ókori szerző jöhet szóba. A **Virgilius Profanus**, illetve **Orationes Ciceronis** címen emlegetett kötetek **Publius Vergilius Maro** (Kr. e. 70–19) római költő műveinek, illetve **Marcus Tullius Cicero** (Kr. e. 104–63) római szónok és államférfi beszédeinek valamelyik iskolai célokra készített válogatása lehetett. Ezeknek számtalan korai kiadását ismerjük, könyvtárunk például ma is négy olyan Vergilius- és két olyan Cicero-kötetet birtokol, melyeket a XVI–XVII. században külföldön nyomtattak,¹² de tudunk ezen művek XVII. századi hazai kiadásairól is.¹³ **Testamentum Novum Graecum**, tehát görög nyelvű Újszövetség is nyolc példányban található könyvtárunkban a XVI–XVII. századból.¹⁴

⁹ A törvény 1728–1729-ben másolt szövege: DREKK O. 353. 12–54. Kiadása: KIS 1896. 16–44., 78–86. Az ott hiányzó részek: KÖBLÖS 2004a. 52–55.

¹⁰ A 20–23. törvény szövege: KIS 1896. 26–29.

¹¹ Ezekre utal RÚZSÁS 1981. 35. is.

¹² *Publii Virgilii Maronis Poemata. Francofurti ad Moenum, 1572.* DREK B III. 3500. *Bucolica. Francofordiae, 1610.* DREK B III. 3502. A cédulakatalógus alapján. A kötet jelenleg lappang. *Publii Virgilii Maronis Poemata omnia. Venetiis, 1565.* DREK B III. 3498. *Publii Virgilii Maronis ... nova editio. Lugduni Batavum, 1646.* DREK B III. 327. *Marci Tullii Ciceronis Oratorum volumen secundum. Argentorati, 1563.* DREK B. III. 586. *Ciceronis Orationes Catilinae in usum illustris gymnasii Bregensis seorsum impressae. Bregae, 1672.* DREK B. III. 609. A cédulakatalógusban még szerepel, de ez a példány ma lappang.

¹³ *Virgilii Bucolica. Leutschoviae, 1642.* RMK II. 604. SZABÓ–HELLEBRANT 1879–1898. II. 169. *Publius Vergilius Maro: Opera in scholas Societatis Jesu praelegi solita. Tyrnaviae, 1677.* RMK II. 1411. Uo. 387. *Tyrnaviae, 1700.* RMK II. 2029. Uo. 552. Erre nézve lásd még: MÉSZÁROS 1989. 35., 44. *Marci Tullii Ciceronis Oratorum selectarum liber, primum in usum scholarum Hollandiae et Westfrisiae ..., nunc vero in usum scholae Albensis editus. Albae Juliae, 1652.* RMK II. 768. SZABÓ–HELLEBRANT 1879–1898. II. 212. Erre nézve lásd még: MÉSZÁROS 1989. 35., 44.

¹⁴ *Novum Testamentum Graecum cum vulgata interpretatione Latina Graeci contextus lineis inserta. Antverpiae, 1584.* DREK K. I. 60. MEZEI 2001. 8 (12. sz.) Ugyanennek másik kiadása: *Hely nélkül,*

Ezek mellett két külföldi, és két magyar szerzőtől származó tankönyv is szerepel a listán.

Az egyik külföldi a **Grammatica Graeca Grecseri** nevet viseli. Ez az ingolstadtai egyetemen tanító Jakob Gretser (1562–1625) német jezsuita filológia, filozófia és teológia professzor *Rudimenta linguae Graecae* című munkája, melynek első kiadása Ingolstadtban 1593-ban jelent meg, azután még számtalan kiadást megért.¹⁵ A másikat **Theologia Vendelini** néven emlegeti. Ez Markus Friedrich Wendelin (1584–1652) református teológus, a zerbsti gimnázium rektorának *Christianae theologiae libri duo* című műve, mely először 1634-ben Hanauban jelent meg nyomtatásban, majd ezt számtalan újabb kiadás követte.¹⁶ A munka 1674-ben magyar fordításban is napvilágot látott,¹⁷ amit sok könyvjegyzék egyszerűen magyar Vendelinként emleget.¹⁸

A két közismert magyar tankönyv egyike a **Poesis Molnárii**, vagyis Molnár Gergely († 1564) kolozsvári református tanár *Elementa grammaticae Latinae* ... című művének poétikát tárgyaló ötödik fejezete. Először Kolozsvárott jelent meg 1556-ban, ezt még mintegy 30 kiadás követte.¹⁹ A másik **Rhetorica et Oratoria ac Logica Buzinkay** címen szerepel a 22. törvény szövegében, ez

1619. DREK K I. 92. MEZEI 2001. 11 (29. sz.). *Testamentum Novum sive Novum Foedus Jesu Christi Domini nostri, cuius Graeco contextui respondent interpretationes duae: una vetus, altera Theodori Bezae. Hely nélkül, 1588.* DREK K I. 61. MEZEI 2001. 8 (13. sz.). Ugyanennek a könyvnek másik kiadása: *Cantabrigiae, 1598.* DREK K. I. 68. MEZEI 2001. 9 (17. sz.). A cédulakatalógusban szerepel, de a kötet ma lappang. *H Καὶ νη Διαδίκη. Novum Testamentum. Ultrajecti, 1675.* DREK K I. 217. MEZEI 2001. 13 (44. sz.). Másik kiadása: *Amstelodami, 1685.* DREK K I. 224. MEZEI 2001. 14 (50. sz.). Ismét másik kiadása: *Amstelodami, 1697.* DREK K. I. 229. MEZEI 2001. 15 (54. sz.). A cédulakatalógusban szerepel, de a kötet ma lappang. [*Novum Testamentum Latine et Graece. Wittenbergae, 1597.* A címlap hiányzik. DREK K I. 205. MEZEI 2001. 9 (16. sz.).

¹⁵ HÖFER–RAHNER 1957–1965. IV. 1223. Ugyanebben az évben Ingolstadtban kiadott egy *Institutionum linguae Graecae libri tres* című művet is, a *Rudimenta* tulajdonképpen az első kötet rövidített változata. 1700 előtti hazai kiadásai: Lőcse, 1678. és 1699., illetve Nagyszombat, 1699. RMK II. 1421., 1957., 1970. SZABÓ–HELLEBRANT 1879–1898. II. 389., 533., 536. Erre nézve lásd még: MÉSZÁROS 1989. 36., 44.

¹⁶ HAUCK 1896–1909. XXI. 94–95.

¹⁷ Marcus Fridericus Wendelinusnak, a' Keresztyen Isteni Tudományrol írott ket könyvei, Mellyek mostan ... Magyar nyelvre fordittattak Apafi Mihály ... által. Kolosvaratt, 1674. RMK I. 1161. SZABÓ–HELLEBRANT 1879–1898. I. 480–481.

¹⁸ A debreceni kollégium 1706-os könyvjegyzékében: *Magyar Vendelinus*. MONOK–VARGA 1988. 169. Serédi Benedek kolozsvári polgár könyvei között 1678-ban: *Magyar Vendelinus*. MONOK 1991. 11.

¹⁹ Kiadásai 1675-ig bezárólag: Debrecen, 1613., Brassó, 1643., Lőcse, 1650., Sárospatak, 1661., Nagyszeben, 1664., Kolozsvár, 1671., Kassa, 1674. RMK II. 72., 351., 618., 730., 976., 1041., 1275., 1336. SZABÓ–HELLEBRANT 1879–1898. II. 16., 97., 173., 202–203., 268., 285., 349., 367. SZINNYEI 1891–1914. IX. 185–186. Erre nézve lásd még: MÉSZÁROS 1989. 46., 49., 51., 52., 53. VARGA 1983. BARCZA 1988. 77.

Buzinkai Mihály (1620 körül–1683) nagybányai kollégiumi rektor, majd sárospataki, végül gyulafehérvári professzor három munkáját jelenti. Mind-egyik először Sárospatakon jelent meg: *Retorikája* 1658-ban, *Oratoriája* 1659-ben, *Logikája* pedig 1661-ben, emellett számtalan későbbi kiadást megértek.²⁰

Amikor a 22., és ezzel együtt a 21. és 23. törvény keletkezésének idejét próbáljuk meghatározni, segédeszközként leginkább a legkésőbb kiadott Buzinkai-tankönyvek jöhetnek szóba. Ezek kiadási évei alapján kimondhatjuk, hogy az említett törvények **az 1660-as évek elejénél korábban nem születhettek**. Talán akkor járunk legközelebb az igazsághoz, ha a XVII. század utolsó harmadát feltételezzük.

Végül, ami az eredeti szövegbe beépített, folytatólagosan sorszámozott utolsó törvényt, a 24.-et illeti, ez egyértelműen 1725 után keletkezett, hiszen szövege egy 1676-os és egy 1725. november 20-i diáklázadást emleget.²¹

Amint korábban említettem, az eredeti, 1585-ös szöveghez más módon is illesztettek későbbi kiegészítéseket. Ezek nem folytatólagos sorszámozást kaptak, hanem a speciális részben, a rektor és a senior kötelességei között kaptak helyet, és szövegszerűen is utaltak azokra az eredeti törvényekre, melyeket módosítottak vagy bővítettek. Ezek a szövegek önmagukban nem árulkodnak keletkezésük időpontjáról, mi a XVIII. század elejét valószínűsítjük, mivel az egyik pont a presbitériumi jegyzőkönyvbe másolt egyik kiegészítéshez hasonlóan a „hosszú haj – rövid ruha” problémakörben rendelkezik.²²

A törvényalkotási folyamat következő lépése is megfogható a pápai kollégium esetében. Megjelentek azok a törvénykiegészítések, amelyeket már semmilyen formában nem csatoltak a kibővített 1585-ös törvénykönyvhöz. Az egyházközség első presbitériumi jegyzőkönyve számos olyan határozatot rögzített, melyet az eklézsia vezető testülete a kollégium életének szabályozása érdekében hozott. Ezek egyike 1727-ben világosan ki is mondta, hogy ezek a rendelkezések, statutumok „*vim legis redoleant*”, vagyis a törvény erejé-

²⁰ SZINNYEI 1891–1914. I. 1432. *Institutionum rhetoricarum libri duo*. Patakini, 1658. *Leutschoviae*, 1687., 1691., 1703. RMK II. 908., 1612., 1689., 2159. SZABÓ-HELLEBRANT 1879–1898. II. 250., 440., 459., 587. *Compendii logici libri duo*. Patakini, 1661., 1668. *Leutschoviae*, 1696., 1702. RMK II. 974., 1156., 1833., 2133. Uo. 268., 316., 498., 574. *Institutiones oratoriae*. Patakini, 1659. *Leutschoviae*, 1690., 1703. RMK II. 937., 1662., 2158. Uo. 257–258., 452–453., 587. Erre nézve lásd még: MÉSZÁROS 1989. 45., 48.

²¹ A 24. törvény szövege: KIS 1896. 78–79.

²² A pótlap tetején is szerepel egy folytatás nélküli cím: *Terminus prologandam tunicam*, magyarul *A köpeny meghosszabbításának határideje*. DREKK O. 353. 35. Ez a határidő a presbitériumi jegyzőkönyvbe másolt határozat szerint 1727. Karácsonya volt. 1727. évi 4. kiegészítés. PREL. Pápai I. sz. jkv. 40.

vel rendelkeznek.²³ Egy másik esetben, 1733-ban arról tudósítanak minket, hogy némely iskolai törvényeket új törvénycikkek hozzájuk csatolásával kibővítettek, ezeket nyilvánosan felolvasták, megerősítették és meg is magyarázták.²⁴ Ezek alapján nyugodtan állíthatjuk, hogy a **presbitériumi jegyzőkönyv határozatai törvénykiegészítéseknek számítottak**.

Az adászteveli korszakot megelőzően összesen hat ilyen kiegészítést ismerünk.²⁵

A szövegeket tanulmányozva és összehasonlítva az első törvénykönyv passzusaival két dolog szembetűnő: a büntetések szigorodása és a rektor növekvő függősége a patrónusoktól.

Ami a büntetéseket illeti, az eredeti törvénykönyvben túlnyomó részben pénzbírság fordul elő, egy esetben, a magyar nyelv tilalmazott használata esetén került sor a pénzbüntetés mellett megszégyenítésre is (*signum* vagy *ferula*, vagyis szégyentáblácska viselése),²⁶ és két ízben találkozunk testi fenytéssel, közelebből vesszőzéssel.²⁷

A továbbiakban a szigorodás tendenciája jól kitapintható. A XVII. század folyamán keletkezett törvények, illetve a XVIII. századi kiegészítések egyrészt korábbi büntetési tételeket szigorítottak, másrészt új magaviseleti szabályokat is fogalmaztak: így például igen magas büntetési tételekkel megtiltották a zenélést, kártyázást és dohányzást,²⁸ valamint a rövid kabát hordását és a hosszú haj viselését.²⁹ Ez utóbbit egy későbbi kiegészítés megtoldotta azzal is, hogy határidőket szabott: a „*pajkos üstököt*” 15 napon belül kell megigazíttatni, a „*kurta dolmányokat*” pedig Karácsonyig, vagyis kb. 6 héten belül kell átszabtatni.³⁰ A probléma továbbra is napirenden maradt, mert egy 11 évvel későbbi kiegészítés újra a rektor kötelességévé tette a „*rövid illetlen ruhák*” eltiltását.³¹

²³ 1727. november 5. Az *Scholai Iffjaknak helytelen és törventelen magok Viseleseknek el igazításának okaert feles βammal Ecclesiank Elöljaro tagjai be menven a Scholaban tettenek ilyen rendeleteket, statutumokat, mellyek vim legis redolealnak ...* PREI. Pápai I. sz. jkv. 38.

²⁴ 1733. április 7. 3as: *Bizonyos Scholabeli Törvényeknek nemelly addalt Articulusok szerént leendő büvettetése el olvasások után ratificaltottattak léven Explanatiojais el vegesztetett.* PREI. Pápai I. sz. jkv. 67.

²⁵ 1725-ből egy 4 és egy 1 pontból, 1727-ben egy 4 pontból állót, 1733-ban egy olyant, mely esetében csak a tényt ismerjük meg, a szöveget nem, és egy 5 pontosat, valamint 1738-ból egy 14 pontból állót. PREI. Pápai I. sz. jkv. 26–27., 28–31., 38–40., 67., 72–74., 109–117.

²⁶ I. törvénykönyv I. szakasz 12. törvény. KIS 1896. 22.

²⁷ I. törvénykönyv I. szakasz 18. és 20. törvény. Uo. 25–26.

²⁸ I. törvénykönyv, a 12. törvény 1. magyarázata. Uo. 81–82.

²⁹ I. törvénykönyv, a 12. törvény 2. magyarázata. Uo. 82.

³⁰ 1727. évi 4. kiegészítés. PREI. Pápai I. sz. jkv. 40.

³¹ 1738. évi 8. kiegészítés. PREI. Pápai I. sz. jkv. 113.

A kiegészítésekben tetten érhető másik tipikus jelenség a világi birtokosok (*patrónusok*) szerepének megnövekedése a kollégium vezetésében. Nem ismeretlen jelenség ez, a többi hazai református kollégium esetében is kitapintható.³²

Pápan az első törvénykönyv szerint a jelentkezőket bizonyítványuk bemutatása után a lelkészek és a rektor vette fel a tógás deákok közé, az egyik 1728 előtti kiegészítés a lelkészek mellett már az egyház „*nemes patrónus urait*” is emlegette.³³ Az 1738-as törvénykiegészítések egyértelműen a kollégiumi rektor alárendelt szerepét, a két pápai lelkész és a választott világi felügyelők befolyásának növekedését bizonyítják. „*A Schola Professora is nem Correspondenter, hanem dependenter lészen Tifsteletes Praedicator Uraimektul es a Nemes Ecclesia elől jároitul, minden dolgokat Professor Uram tartozzék ő kegyelmeknek tudokra adni, s az ő kegyelmek akaratokbul, es nem a maga teccése sferint Scholai igazgatását folytatni.*” – mondja ki az egyik pont.³⁴ Tizenkét választott világi felügyelő testesítette meg a világi patrónusok, a pápai eklézsia egészét, akik közül öten-hatan a lelkészekkel együtt látogatták az előadásokat,³⁵ beleszólhattak a tanítási módszerbe vagy a használt tankönyvek kiválasztásába.³⁶ A rektort kötelezték arra, hogy a tanári szobában aludjon, és az iskolában lévő lakásában étkezzon, amennyiben pedig valahová el akart utazni, ugyanúgy ki kellett kérnie a lelkészek és a felügyelői testület engedélyét, ahogy a diákok is tőle voltak kötelesek engedélyt kérni a városba való kimentelük esetén.³⁷

Ami ezen jelenség értékelését illeti: a világi patrónusok szerepének megnövekedése szükségszerű volt egy olyan közegben, ahol a központi és megyei igazgatás a protestáns lelkészek egyházkormányzati tevékenységét gátolta. Akár egy kollégiumi főkurátori tisztséget viselő világi nagybirtokos (Sárospatak esetében), akár a közép- és kisbirtokosokból álló helyi presbitérium (Pápa esetében), akár a helybeli városi hatóság (Debrecen esetében) állt ezen intézmények mögé, mindenképpen pozitív hatású, hogy anyagi támogatást, jogi védelmet nyújtott, ami nélkül az intézmény működése lehetetlen lett volna. Ugyanakkor visszafogta a coetus mint tanár- és diákönkormányzati testület önállóságát, károsan hatott az oktatás színvonalára,

³² Tervezett törvénykiadásunk bevezető tanulmányában Sárospatak és Debrecen példájára is ki fogok térni. (Lásd jelen előadásom utolsó bekezdését!)

³³ I. törvénykönyv, a 12. törvényhez fűzött 3. magyarázat. KIS 1896. 82–83. Ezt megismétli az 1738. évi 8. kiegészítés is. PREI. Pápai I. sz. jkv. 113.

³⁴ 1738. évi 2. kiegészítés. PREI. Pápai I. sz. jkv. 109–110.

³⁵ 1738. évi 3. kiegészítés. PREI. Pápai I. sz. jkv. 110.

³⁶ 1738. évi 5. kiegészítés. PREI. Pápai I. sz. jkv. 111–112.

³⁷ 1738. évi 6. kiegészítés. PREI. Pápai I. sz. jkv. 112.

és gátolta az új szellemi áramlatok befogadását is, tehát innen nézve ez a jelenség mégiscsak negatívnak bizonyult.

Az adászteveli korszak megakasztotta az általunk felvázolt törvényalkotási folyamatot. Ezt követően az 1797-ig terjedő másfél évtized a kollégium újjászerveződésének időszaka, amikor fokozatosan állították vissza a felsőbb gimnáziumi osztályokat, majd az akadémiai tagozatot, végül azt is elérték, hogy a kollégium hivatalosan is az egyházkerület anyaiskolája legyen.³⁸ Mindezt a törvényalkotási folyamat felpézsdülése is tükrözte. A pápai gyülekezet presbitériumának második jegyzőkönyvében egymást követték a hosszabb-rövidebb törvénykiegészítések (három ilyenről tudunk),³⁹ ugyanakkor ideiglenes törvénykönyvek is születtek: 1789-ben az elemi és gimnáziumi tagozat,⁴⁰ 1794-ben pedig a tógás deákok számára.⁴¹

Ezeket most nem kívánom részletekbe menően elemezni, csak annyit jelzek, hogy a korábban vizsgált két szempont területén változás figyelhető meg. A büntetések terén az ösztönző jellegűek (figyelmeztetés, rangsorban hátrébb sorolás, kedvezmények megvonása) kerültek előtérbe a megtorló jellegűekkel szemben (tanulóknál vesszőzés, pálcázás, deákoknál áristom). Ugyanakkor a rektor önállósága érzékelhetően növekedni kezdett az egyházközség világi vezetőinek rovására.

Mindezek a rendelkezések azonban érezhetően ideiglenes jellegűek voltak (egy 1797-es kiegészítés ezt ki is mondta),⁴² és megérett az idő arra, hogy az egész kollégium életét átfogóan szabályzó új iskolatörvényeket alkossanak. Végül az 1797-es év folyamán megszületett az 1798-ban kihirdetett második kollégiumi törvénykönyv,⁴³ mely ezután hosszabb időre meghatározta az intézmény életét. Ennek taglalása azonban már túllép előadásunk keretein.

³⁸ A folyamat vázlatos leírása: KÖBLÖS 2006. 30., 35–36.

³⁹ 1792-ből egy két, 1795-ből egy három, 1797-ből pedig egy hét pontból állót ismerünk. PREI. Pápai II. sz. jkv. 78–79., 89–90., 100–102.

⁴⁰ Csépan János rektor *Az iskolák éránt való Rend tartás* címmel készítette el 1789 nyarára. Fogalmazványa: DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület ügyviteli iratai XIX:22. Eredeti példánya: DREL I. 7. i. Pápai kollégiumi törvénykönyvei. 2. Másolata: DREL III. 62. e. Pápai református egyházközség iratai, Liskay-gyűjtemény 525. Kiadása: KIS 1896.106–118.

⁴¹ Márton István professzor készített 1794-ben egy 86 pontos ideiglenes törvénykönyvet. Szövege csak fogalmazvány formájában maradt fenn. DREL III. 62. e. Pápai református egyházközség iratai, Liskay-gyűjtemény 545. Tartalmi ismertetése: TÓTH 1931. 50–51. BODOLAY 1981. 139–140.

⁴² Szükség esetén a professzorok maguk is hozhatnak ideiglenes rendelkezéseket, melyeket utólag el kell fogadtatniuk a consistoriummal. 1797. évi 1. kiegészítés. PREI. Pápai II. sz. jkv. 100.

⁴³ Eredeti példánya: DREL I. 7. g. Pápai református gimnázium iratai. Felvételi könyv I. kötet (1797–1850/51.) 161–184. Szövege nincs kiadva, tartalmilag ismerteti KIS 1896. 141–147.

Befejezéséppen hadd említsem meg a pápai diáknévsor összeállítását során megfogalmazódott újabb tervünket is: ugyanarra az időszakra nézve, melyet diáknévsor-kötetünk is átfog, tehát 1585-től 1861-ig munkatársaimmal együtt szeretnénk publikálni a pápai református kollégium valamennyi iskola törvényét és törvénykiegészítését is. Reméljük, egy következő konferencián már ezt a kötetet adhatjuk a résztvevők kezébe!

RÖVIDÍTÉSEK

DREK	=	Dunántúli Református Egyházkerület Könyvtára, Pápa
DREKK	=	Dunántúli Református Egyházkerület Könyvtárának Kézirattára, Pápa
DREL	=	Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára, Pápa
jkv.	=	jegyzőkönyv
PREI	=	Pápai Református Egyházközség Irattára, Pápa
RMK	=	Régi magyar könyvtár. Lásd: SZABÓ-HELLEBRANT 1879–1898.

RÖVIDÍTVE KÖZÖLT IRODALOM JEGYZÉKE

- BARCZA 1988. = A Debreceni Református Kollégium története. Szerk. BARCZA József. Bp., 1988.
- BÉKEFI 1899. = BÉKEFI Remig: A sárospataki ev. ref. főiskola 1621-iki törvényei. Bp., 1899. (Értekezések a történeti tudományok köréből. XVIII. 3.)
- BODOLAY 1981. = RÚZSÁS Lajos–TRÓCSÁNYI Zsolt–BODOLAY Géza–KISS József – PÖLÖSKÉI Ferenc: A pápai kollégium története. Szerk. Trócsányi Zsolt. Bp., 1981. III. A türelmi rendeletről a forradalom és szabadságharc leveréséig. 87–232.
- HAUCK 1896–1909. = Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche. Hrsg. Albert Hauck. I–XXI. Leipzig, 1896–1909.
- HÖFER–RAHNER 1957–1965. = Lexikon für Theologie und Kirche. I–X. Hrsg. Joseph Höfer, Karl RAHNER. Freising, 1957–1965.
- KIS 1896. = KIS Ernő: A dunántúli ev. ref. egyházkerület pápai főiskolájának története 1531–1895. Pápa, 1896.
- KÖBLÖS 2004a. = KÖBLÖS József: Liber legum coetus Papensis. Újabb kutatások a pápai református kollégium első törvénykönyvével kapcsolatban. = Acta Papensia 2004/1–2. 39–66.
- KÖBLÖS 2004b. = KÖBLÖS József: Még egyszer az Adásztevelen működő „Pápai Árva Oskoláról”. = Acta Papensia 2004/3–4. 107–132.
- KÖBLÖS 2006. = A pápai református kollégium diákjai 1585–1861. Szerk. KÖBLÖS József. Pápa, 2006. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai. Forrásközlések 9.)
- KÖBLÖS–KRÁNITZ 2005. = KÖBLÖS József–KRÁNITZ Zsolt: „Mindenkor az országban harmadiknak tartott...”? A pápai református kollégium tagolódása a XVIII. század közepéig. = Acta Papensia 2005/1–2. 1–204.
- MAKKAI 1981. = A Sárospataki Református Kollégium. Tanulmányok alapításának 450. évfordulójára. Szerk. a Tiszáninneni Református Egyházkerület Elnöksége. Bp., 1981. IV. A kollégium története alapításától 1650-ig. 17–58.
- MEZEI 2001. = MEZEI Zsolt: Biblia sacra. A Pápai Református Gyűjtemények Könyvtárának Bibliái (16–18. század). Pápa, 2001. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai. Kutatói segédletek 2.)

- MÉSZÁROS 1989. = MÉSZÁROS István: A tankönyvkiadás története Magyarországon. Bp., 1989.
- MONOK 1991. = Erdélyi könyvesházak. II. Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyenyed, Szászváros, Székelyudvarhely. Szerk. MONOK István. Szeged, 1991. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 16/2.)
- MONOK–VARGA 1988. = Partiumi könyvesházak 1623–1730 (Sárospatak, Debrecen, Szatmár, Nagybánya, Zilah). Szerk. MONOK István, VARGA András. Bp.–Szeged, 1988. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 14.)
- RÚZSÁS 1981. = RÚZSÁS Lajos–TRÓCSÁNYI Zsolt–BODOLAY Géza–KISS József–PÖLÖSKÉI Ferenc: A pápai kollégium története. Szerk. Trócsányi Zsolt. Bp., 1981. I. A kialakulástól a szatmári békéig. 5–86.
- SZABÓ–HELLEBRANT 1879–1898. = SZABÓ Károly, HELLEBRANT Árpád: Régi magyar könyvtár. I–III. Bp., 1879–1898.
- SZINNYEI 1891–1914. = SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. I–XIV. Bp. 1891–1914.
- TÓTH 1931. = TÓTH Endre: Mándi Márton István élete. Pápa, 1931.
- VARGA 1983. = VARGA András: Molnár Gergely, Melanchton magyar tanítványa. Szeged, 1983.
- VÁRÓ 1903. = VÁRÓ Ferenc: Bethlen Gábor kollégiuma. Nagyenyed, 1903.

SUMMARY

JÓZSEF KÖBLÖS

Legislative Process in the Pápa College until the End of the 18th Century

Law-books are instrumental base-documents in the inner lives of colleges. Due to changes in curriculum, educational system, behavioral and dressing codes and in standards of discipline, some parts of laws need changing. In most cases amendments were attached to certain paragraphs. These were first put down at the end of the law-book and then, when a new copy of law-book was being made, the amendments got incorporated into the previous text. When too many amendments accumulated, it was time to construct a new law-book. It is this process in the history of the Pápa College that we reconstruct in this study.

The text of the first law-book formulated in 1585 was only preserved by a volume copied in 1728–1729. But this text, originating from the late 1720s, includes amendments from later periods as well. Paragraph 24 must have been formulated after 1725 since its text mentions a student rebellion taking place on 20 November, 1725. The origin of paragraphs 21–23 must go back to the period following the 1660s, considering the dates of issue of the student's books listed here.

Amendments made after 1725 were not attached to the 1585 law-book. These texts were preserved by the first minute-book of the local presbytery. There are two tendencies that can be identified when examining the six new amendments: more severe punishments and the dependence of the rector on the patrons.

The Adásztevel period discontinued the legislative process, but the reconstruction of the College, a period of one and a half decade lasting until 1797, intensified the process. The second minute-book of the Pápa Presbytery contains shorter and longer amendments representing a change in the previous tendencies. Punishments became more motivating as opposed to punitive sanctions, and the independence of rectors began to grow at the expense of lay leaders. As a new stage in the process, new law-books occurred, first in 1789 for the elementary and grammar school and then in 1794 for the higher education. Finally it was time to construct a new law-book that aimed at regulating the entire life of the College. As a result of the process, the second law-book of the College was declared in 1798.